

วารสารวิชาการแสงอีสานปีที่ 21 ฉบับที่ 2 ประจำเดือน กรกฎาคม-ธันวาคม 2567
 สิทธิทางการศึกษาของพระสงฆ์ไทยภายใต้รัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย
 พุทธศักราช 2560

The Educational Rights of Thai Monks Under The Constitution
 of The Kingdom of Thailand, 2560 B.E.

พระมหาสมบัตินุเศสโก¹, พระณัฐวุฒิปันทาลี², พระมหาวิรุช วิโรจโน³,
 พระครูปลัดทวี อภโย⁴, พระครูวุฒิศรรมาสาร⁵, พระครูวินัยธรรวุฒิกโร อภิกโข⁶

มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย วิทยาเขตอีสาน

PhramahaSombat Kunesco¹, PhraNatthawut Phanthali², PhramahaWiruth Wirojano³,

PhrakhruphatThawee Aphayo⁴, Phrakruwuddhidhammasara⁵,

PhrakruwinaidhornWuttikrai Abhirakkho⁶

Mahamakut Buddhist University Isan Campus

Author for Correspondence: E-mail: pantalee200134go@gmail.com

บทคัดย่อ

บทความวิชาการนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาสิทธิทางการศึกษาของพระสงฆ์ไทยภายใต้รัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พุทธศักราช 2560 จากการศึกษาพบว่า รัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พุทธศักราช 2560 ไม่ได้กล่าวถึงสิทธิและเสรีภาพในด้านการศึกษาของพระสงฆ์ไว้เป็นการเฉพาะ แต่ได้กล่าวไว้โดยรวมตาม มาตรา 27 บุคคลย่อมเสมอกันในกฎหมาย มีสิทธิและเสรีภาพและได้รับความคุ้มครองตามกฎหมายเท่าเทียมกันและมาตรา 27 วรรคสอง การเลือกปฏิบัติโดยไม่เป็นธรรมต่อบุคคล ไม่ว่าด้วยเหตุความแตกต่างในเรื่องถิ่นกำเนิด เชื้อชาติ ภาษา เพศ อายุ ความพิการ สภาพทางกายหรือสุขภาพ สถานะของบุคคล ฐานะทางเศรษฐกิจหรือสังคม ความเชื่อทางศาสนา การศึกษาอบรม หรือความคิดเห็นทางการเมืองอันไม่ขัดต่อบทบัญญัติแห่งรัฐธรรมนูญหรือเหตุอื่นใด จะกระทำมิได้ เมื่อรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พุทธศักราช 2560 บัญญัติให้พระสงฆ์มีสภาพเป็นบุคคล จึงหมายความว่าพระสงฆ์ย่อมมีสิทธิเสมอกันในการรับการศึกษาและพระสงฆ์ย่อมมีเสรีภาพในทางวิชาการ การศึกษาอบรม การเรียนการสอนเท่าที่ไม่ขัดต่อความสงบเรียบร้อยหรือศีลธรรมอันดีของประชาชนและไม่ละเมิดสิทธิหรือเสรีภาพของบุคคลอื่น พระสงฆ์จึงไม่ถูกจำกัดสิทธิโดยกฎหมายและไม่อยู่ในข่ายแห่งเงื่อนไขแห่งการจำกัดสิทธิและเสรีภาพได้ จึงเป็นสิทธิอันชอบธรรมที่พระสงฆ์จะมีสิทธิและเสรีภาพในด้านการศึกษา ซึ่งหลักการนี้ยังได้รับการยอมรับและบัญญัติไว้ในรัฐธรรมนูญของนานาอารยประเทศประชาธิปไตยที่ถือเป็นหลักพื้นฐานประการหนึ่งในการรับรองสิทธิเสรีภาพของประชาชนอย่างเสมอภาคเท่าเทียมกันในฐานะความเป็นมนุษย์ เพื่อเป็นการหลีกเลี่ยงการแบ่งแยกอย่างไม่เป็นธรรมและในการนี้พระสงฆ์ก็เป็นบุคคลกลุ่มหนึ่งที่มีความแตกต่างจากบุคคลกลุ่มอื่นทางกายภาพ มีสถานภาพการเกิดตามพระธรรมวินัย ประกอบกับต้องเป็นไปตามกฎหมาย มีการแต่งกายที่เป็นเอกลักษณ์เฉพาะและไม่สามารถเปลี่ยนแปลงได้ มีความเชื่อทางศาสนาที่มีหลักปฏิบัติเป็นการเฉพาะ แต่ความแตกต่างนั้นก็ไม่ขัดต่อบทบัญญัติแห่งรัฐธรรมนูญนี้

วารสารวิชาการแสงอีสานปีที่ 21 ฉบับที่ 2 ประจำเดือน กรกฎาคม-ธันวาคม 2567

จึงไม่ควรถูกแบ่งแยกออกจากสังคมมนุษย์และควรได้รับการคุ้มครองสิทธิและเสรีภาพในด้านการศึกษาตามรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทยพุทธศักราช 2560

คำสำคัญ : สิทธิทางการศึกษา; พระสงฆ์ไทย; รัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทยพุทธศักราช 2560

Received:27/05/2567, Revised:14/07/2567, Accepted:16/07/2567

Abstract

This article aims to study the educational rights of Thai monks under the Constitution of the Kingdom of Thailand B.E. 2560. The study found that the Constitution of the Kingdom of Thailand B.E. 2560 does not specifically mention the rights and freedoms in education of monks. However, it generally states in Section 27 that all persons are equal in the law and are entitled to equal protection under the law. Section 27, paragraph two, prohibits unfair discrimination against any person on the grounds of differences in origin, race, language, sex, age, disability, physical or health condition, personal status, economic or social standing, religious beliefs, education, or political opinions not contrary to the provisions of the Constitution, or any other grounds. When the Constitution of the Kingdom of Thailand B.E. 2560 stipulates that monks are persons, it means that monks are entitled to equal rights to education and academic freedom, training, and teaching as long as it does not conflict with public order or good morals and does not infringe on the rights or freedoms of others. Therefore, monks are not restricted by law and are not subject to conditions that limit their rights and freedoms. It is thus a legitimate right for monks to have educational rights and freedoms. This principle is also recognized and enshrined in the constitutions of various democratic civilized countries as a fundamental principle in guaranteeing equal rights and freedoms of all people as human beings to avoid unjust discrimination. In this regard, monks are a group of people who physically differ from other groups, have a status of birth according to the Dhamma-Vinaya, must comply with the law, have unique attire that cannot be changed, and hold religious beliefs with specific practices. However, these differences do not conflict with the provisions of the Constitution. Thus, monks should not be excluded from human society and should be protected in their educational rights and freedoms according to the Constitution of the Kingdom of Thailand B.E. 2560.

Keywords: Educational Rights; Thai Monks; Constitution of The Kingdom of Thailand, 2560 B.E.

บทนำ

สังคมประชาธิปไตยได้มีการกล่าวถึงสิทธิของประชาชนกันอย่างแพร่หลายไม่ว่าจะเป็นสิทธิในฐานะพลเมืองของประเทศ สิทธิในร่างกาย สิทธิในทรัพย์สิน สิทธิผู้บริโภค สิทธิผู้ป่วย สิทธิในการได้รับบริการสาธารณสุขและสวัสดิการจากรัฐ สิทธิในกระบวนการยุติธรรม และสิทธิทางการศึกษา เป็นต้น ทั้งนี้หลักของการรับรองสิทธิใด ๆ ย่อมนำมาซึ่งผลประโยชน์ของผู้ทรงสิทธินั้น ๆ แต่ด้วยความไม่ชัดเจนในขอบเขตของแต่ละสิทธิที่มีการซ้อนทับของแต่ละสิทธิ ส่งผลให้เกิดความสับสนในการใช้สิทธิหรือการปฏิบัติของผู้ที่เกี่ยวข้อง รวมถึงการละเลยไม่รับทราบในสิทธินั้น ๆ ทำให้ผู้ที่มีสิทธิเหล่านั้นไม่ได้รับประโยชน์ที่พึงได้ การทำความเข้าใจในที่มาของสิทธิและขอบเขตการใช้สิทธิจะช่วยให้วัตถุประสงค์ของการรับรองซึ่งแต่ละสิทธิมีความเป็นจริงในเชิงรูปธรรมมิใช่เพียงการรับทราบในนามธรรมเท่านั้น (ระพีพรรณ ฉลองสุข, 2556 : 28-40)

สิทธิขั้นพื้นฐาน คือ สถานะทางกฎหมายที่เป็นพื้นฐานของมนุษย์ชนและพลเมือง วิวัฒนาการของสิทธิขั้นพื้นฐานมักจะถูกมองมานานแล้วว่าเป็นประวัติศาสตร์แห่งการต่อสู้ให้ได้มาซึ่งเสรีภาพ ต่อมาจึงขยายออกมาเป็นประวัติแห่งการต่อสู้ให้ได้มาซึ่งเสรีภาพและสิทธิซึ่งเป็นฐานรองรับเสรีภาพของมนุษย์ การนำสิทธิขั้นพื้นฐานมาบัญญัติลงในรัฐธรรมนูญทำให้สิทธิดังกล่าวกลายมาเป็นส่วนหนึ่งของความเป็นรัฐ จึงเป็นการเปิดช่องให้มนุษย์สามารถดำเนินชีวิตได้อย่างเสรีภาพภายในประชาคม แต่ในขณะเดียวกันก็ได้รับการคุ้มครองตามกฎหมายในฐานะที่เป็นพลเมืองของรัฐด้วย (บุญศรี มีวงศ์อุโฆษ, 2553 : 509) ในส่วนสิทธิทางการศึกษาเป็นสิทธิขั้นพื้นฐานของคนไทยทุกคนที่รัฐต้องจัดให้ เพื่อพัฒนาคนไทยทุกช่วงวัยให้มีความเจริญองกงามทุกด้านเพื่อเป็นต้นทุนทางปัญญาที่สำคัญในการพัฒนาทักษะคุณลักษณะและสมรรถนะในการประกอบสัมมาชีพและการดำรงชีวิตร่วมกับผู้อื่นในสังคมได้อย่างเป็นสุข อันจะนำไปสู่เสถียรภาพและความมั่นคงของสังคมและประเทศชาติที่ต้องพัฒนาให้เจริญก้าวหน้าทัดเทียมนานาประเทศ ประเทศไทยได้ให้ความสำคัญด้านการศึกษาในฐานะกลไกหลักในการพัฒนาประเทศจากบทบัญญัติรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พุทธศักราช 2560 มีประเด็นที่เกี่ยวข้องกับการศึกษาของประเทศโดยรัฐมีหน้าที่ต้องดำเนินการให้เด็กทุกคนได้รับการศึกษาเป็นเวลา 12 ปี ตั้งแต่ก่อนวัยเรียนจนจบการศึกษาภาคบังคับอย่างมีคุณภาพโดยไม่เก็บค่าใช้จ่าย รัฐต้องดำเนินการให้เด็กเล็กได้รับการดูแลและพัฒนา ก่อนเข้ารับการศึกษา เพื่อพัฒนาร่างกาย จิตใจ วินัย อารมณ์ สังคม และสติปัญญาให้สมกับวัย

สำหรับพระสงฆ์ในประเทศไทยซึ่งอยู่ฐานะความเป็นพลเมืองของรัฐต้องอยู่ภายใต้การบังคับของกฎหมายภายในรัฐเช่นเดียวกับพลเมืองทั่วไป นอกจากพระสงฆ์จะถูกจำกัดสิทธิในบางส่วนแล้ว สิทธิในบางส่วนยังไม่เกินไปกว่าพลเมืองทั่วไป ดังบทบัญญัติตามรัฐธรรมนูญในหมวด 3 ว่าด้วยสิทธิและเสรีภาพของชนชาวไทย มาตรา 38 พระสงฆ์ก็อยู่ภายใต้ความคุ้มครองของรัฐธรรมนูญเสมอกับพลเมืองทั่วไปที่นับถือในทุกศาสนา ซึ่งบัญญัติไว้ว่าบุคคลย่อมมีเสรีภาพในการปฏิบัติตามศาสนาบัญญัติหรือปฏิบัติพิธีกรรมตามความเชื่อถือของตน เมื่อไม่เป็นปฏิปักษ์ต่อหน้าที่ของพลเมืองและไม่เป็นการขัดต่อความสงบเรียบร้อยหรือศีลธรรมอันดีของประชาชน (กิริวุฒิ กิตยาดิศัย, 2556 : 4) ควรระบุหน้าที่ในบรรณานุกรมด้วย และสถานภาพความเป็นพระสงฆ์ยังเป็นฐานะหรือเกียรติภูมิของบุคคลคนหนึ่งหรือกลุ่มหนึ่งที่ได้รับค่านับถือจากสาธารณชนและยอมรับโดยกฎหมายของไทย ซึ่งความเป็นพระสงฆ์นี้เป็นสิ่งที่สังคมและกฎหมายกำหนดขึ้นให้แตกต่างจาก

วารสารวิชาการแสงอีสานปีที่ 21 ฉบับที่ 2 ประจำเดือน กรกฎาคม-ธันวาคม 2567

บุคคลหรือกลุ่มบุคคลอื่น เพื่อเป็นเครื่องชี้ให้ทราบถึงบทบาท หน้าที่ สิทธิและเสรีภาพ รวมทั้งความสามารถ และขอบเขตในการใช้สิทธิเสรีภาพและการปฏิบัติหน้าที่ตามความเหมาะสมหรือตามที่กฎหมายกำหนด แต่รัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พุทธศักราช 2560 และพระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติ พุทธศักราช 2542 ก็ไม่ได้บัญญัติถึงสถานภาพพระสงฆ์ หรือกำหนดสิทธิเสรีภาพในด้านการศึกษาของพระสงฆ์ไว้เป็นการเฉพาะ ทำให้เกิดความไม่ชัดเจนในขอบเขตและการใช้สิทธิเสรีภาพในด้านการศึกษามีเพียงใด จึงต้องมีการวิเคราะห์มาตรการทางกฎหมายที่เกี่ยวข้องกับการคุ้มครองสิทธิและเสรีภาพในด้านการศึกษา เพื่อประโยชน์อันจะนำไปสู่การปฏิรูปกฎหมายให้ พระสงฆ์ได้รับสิทธิและเสรีภาพเต็มเปี่ยมตามที่รัฐธรรมนูญได้รับรองไว้ อย่างเสมอภาคทัดเทียมกับบุคคลกลุ่มอื่น ๆ

ดังนั้น ผู้เขียนจึงมีความสนใจที่จะศึกษาสิทธิทางการศึกษาของพระสงฆ์ไทยภายใต้รัฐธรรมนูญ 2560 ว่าพระสงฆ์ไทยมีสิทธิทางการศึกษาอย่างไร มีการจัดการศึกษาอย่างไรบ้าง มีแนวทางและปัญหาใดในการจัดการศึกษาหรือไม่ และพระสงฆ์มีสิทธิทางการศึกษาในรัฐธรรมนูญ 2560 หรือไม่ เพื่อที่จะได้ทราบถึงข้อมูลในการศึกษาในครั้งนี้และเพื่อจะเป็นประโยชน์แก่ผู้สนใจศึกษาในเรื่องนี้ต่อไป

ประวัติความเป็นมาของการศึกษาคณะสงฆ์ไทยจากยุคเริ่มแรก

1.1 ยุคการศึกษาของคณะสงฆ์สมัยพุทธกาล

การศึกษาคณะสงฆ์ในพระพุทธศาสนาได้ดำเนินตามแนวไตรสิกขา โดยยึดถือพุทธพจน์ คือ คำสั่งสอนของพระพุทธเจ้าเป็นหลัก มีความมุ่งหมายสำคัญ เพื่อให้ประพฤติปฏิบัติตนดำรงรักษาและเผยแผ่พระพุทธศาสนาอันเป็นระบบการศึกษาของคณะสงฆ์ ดำเนินชีวิตตามหลักการแห่งพระธรรมวินัย ต่อมาได้แยกออกเป็นฝ่ายคันถธุระและวิปัสสนาธุระ กล่าวคือ คันถธุระ ได้แก่ การศึกษาพระธรรมวินัยคำสั่งสอนของพระพุทธเจ้า และวิปัสสนาธุระ ได้แก่ การเรียนวิธีฝึกหัดจิตใจของตนเองให้ปราศจากกิเลส เมื่อพระพุทธเจ้าเสด็จดับขันธ์ ปรินิพพานแล้ว พระสงฆ์พุทธสาวกจึงประชุมกันทำสังคายนา รวบรวมพระธรรมวินัยอันเป็นคำสั่งสอนของพระพุทธองค์ที่ได้ตรัสสอนไว้มีจำนวน 84,000 พระธรรมขันธ์ จัดไว้เป็น 3 หมวด คือ พระสุตตปิฎก พระวินัย และพระอภิธรรม เรียกรวมนกันว่า พระไตรปิฎก ซึ่งเป็นคัมภีร์ของพระพุทธศาสนาสืบมา

พระพุทธศาสนามีองค์ประกอบสำคัญ 3 ประการ ได้แก่ ปรีชาปฏิบัติ คือ การเล่าเรียน ปฏิบัติ คือ ลงมือกระทำ และปฏิเวธ คือ ประจักษ์แจ้งผลการศึกษาปรีชาปฏิบัติเป็นองค์ประกอบสำคัญ อันเป็นพื้นฐานของการปฏิบัติ ความเจริญทางการศึกษาหรือปรีชาปฏิบัติของคณะสงฆ์เป็นปัจจัยสำคัญเกี่ยวกับความเจริญของพระพุทธศาสนา ลักษณะของการศึกษาพระพุทธศาสนาในสมัยพุทธกาล

1. ระบบการรับเข้าศึกษาพระพุทธศาสนาตามพุทธบัญญัติ กุลบุตรที่จะเข้ามาสู่สถาบันแห่งนี้ต้องบรรพชาอุปสมบทเป็นสามเณรมีอายุ 7 ปีขึ้นไป ส่วนพระภิกษุอายุ 20 ปีขึ้นไป
2. ระบบการศึกษาของพระพุทธศาสนาเป็นแบบโรงเรียนกินนอน
3. สถานศึกษา คือ วัด
4. ชีวิตนักศึกษาทุกคนเสมอภาคเท่าเทียมกันตามพระวินัย ไม่แบ่งชนชั้นวรรณะ

วารสารวิชาการแสงอีสานปีที่ 21 ฉบับที่ 2 ประจำเดือน กรกฎาคม-ธันวาคม 2567

5. ด้านปัจจัย 4 ได้รับการดูแลและอุปถัมภ์โดยพระราชอา มาตย์ พ่อค้า คหบดี และประชาชนทั่วไป
6. เครื่องแบบการแต่งกายใช้ผ้าบังสุกุลตามพุทธบัญญัติเรียบง่าย สะอาด มีเพียง 3 ผืน
7. วัตถุประสงค์ของการศึกษา เพื่อกำจัดตัดหน้าอันเป็นวัฏจักรแห่งการเวียนว่ายตายเกิดของมนุษย์ และดำเนินตามมรรคมีองค์ 8 คือ ทางสายกลางมุ่งเข้าสู่นิพพาน อันเป็นจุดหมายสูงสุดของพระพุทธศาสนา
8. หลักสูตรพระสูตรตันตปิฎก พระวินัยปิฎก และพระอภิธรรมปิฎก หลักสูตรนี้ใช้หลักการท่องจำ เรียกว่า “มุขปาฐะ” โดยการแต่งเป็นร้อยแก้วร้อยกรอง เพื่อสะดวกในการท่องจำผู้เรียนจะเลือกเรียนตาม ความสมัครใจ
9. วิธีการสอนด้วยการใช้มุขปาฐะ (ปากเปล่า) สนทนา การบรรยาย การถามตอบ แบบวางกฎ ข้อบังคับ
10. บทบาทของครูผู้สอนมักเรียกว่า อุปัชฌาย์อาจารย์เป็นผู้มีบทบาทในการสอนให้การอบรมให้ คำปรึกษา และสอบวัดผลด้วยตนเอง

1.2 ยุคการศึกษาของคณะสงฆ์หลังพระพุทธเจ้าปรินิพพาน

เมื่อพระพุทธเจ้าเสด็จดับขันธปรินิพพานแล้ว บรรดาพระสงฆ์ก็ใช้วิธีท่องจำพระธรรมวินัยด้วยปาก เรียกว่า มุขปาฐะ ต่อ ๆ กันมา โดยการท่องจำเป็นคณะเป็นการแบ่งกันทรงจำ ผู้ที่ชำนาญทางพระวินัยก็ศึกษา พระวินัย เรียกว่า พระวินัยธร ผู้ชำนาญทางพระสูตร ก็ศึกษาพระสูตรตันตปิฎก เรียกว่า พระสูตรตันติกะ ผู้ที่ ชำนาญทางพระอภิธรรม ก็ศึกษาพระอภิธรรม เรียกว่า พระอภิธรรมิกะ ทั้งหมดใช้ภาษาบาลีทั้งสิ้น ท่าน เหล่านั้นต้องมีความรู้ในภาษาบาลีเป็นอย่างดี ต่อมาในสมัยพระเจ้าอโศกมหาราชที่อยู่ในราวพุทธศตวรรษที่ 3 พระองค์ได้ทรงจัดให้มีการสังคายนาพระธรรมวินัย ครั้งที่ 3 เมื่อทำเสร็จแล้ว ได้ส่งพระสงฆ์ที่เป็นพระอรหันต์ ไปเผยแผ่พระพุทธศาสนาในแคว้นแคว้นต่าง ๆ รวม 9 คณะ คณะของพระโสณะและพระอุตตระ ได้มายัง สุวรรณภูมิ อันได้แก่ พื้นที่ในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ มีประเทศไทยรวมอยู่ด้วยในปัจจุบัน มีศูนย์กลางอยู่ที่ นครปฐมเป็นราชธานีเมื่อประมาณปี พ.ศ. 303 ต่อมาได้เกิดระบบการศึกษาออกเป็นหลายสาย ได้แก่ ระบบ การศึกษาแบบเถรวาท ระบบการศึกษาแบบมหายาน และมหาวิทยาลัยทางพระพุทธศาสนา

1. ระบบการศึกษาแบบเถรวาท (พ.ศ. 1-500) รูปแบบการศึกษามี 2 ลักษณะ คือ คันถุระและ วิปัสสนาธุระ โดยมีสำนักต่าง ๆ ที่มีการดำเนินการศึกษาอย่างอิสระต่อกัน บางสำนักเน้นพระสูตรตันตะ บาง สำนักเน้นพระวินัย เป็นต้น แต่เมื่อใดแต่ละสำนักก็มีความเข้าใจพุทธธรรมและปฏิบัติแตกต่างกันมากคณะสงฆ์ก็ จะขอพึ่งอำนาจรัฐให้เข้ามาจัดทำสังคายนาเป็นครั้งคราวไป เพื่อสร้างความเป็นเอกภาพของพระพุทธศาสนา

2. ระบบการศึกษาแบบมหายาน (พ.ศ. 600-1400) มีประเด็นศึกษา 2 ประเด็น ดังนี้

1. สำนักปรัชญาพุทธ (พ.ศ. 600-900) การเกิดขึ้นของมหายานทำให้การศึกษาในพระพุทธศาสนา เปลี่ยนไปจากรูปแบบของศาสนาสู่ระบบปรัชญา เกิดสำนักทางปรัชญาเด่น ๆ ขึ้น 2 สำนัก คือ สำนักมาธยมิกะ ผู้ก่อตั้ง คือ นาคารชุน (พ.ศ. 709-739) ผลงานที่สำคัญ คือ “มาธยมิกศาสตร์” หรือ “มาธยมิกการิกา” ให้ ตรรกศาสตร์ความคิดที่ว่องไว กล้าหาญ แนวคิดที่สำคัญเน้น “ศูนยตา” มีอิทธิพลทั่วชมพูทวีปและขยายออก

วารสารวิชาการแสงอีสานปีที่ 21 ฉบับที่ 2 ประจำเดือน กรกฎาคม-ธันวาคม 2567
นอกเขตประเทศ และสำนักโยคอาจารย์ผู้ก่อตั้ง คือ ท่านอสังคะและท่านวสุพันธ์ุ์ (พุทธศตวรรษที่ 9) ผลงานที่สำคัญ คือ อภิธรรมโกศ, มหายานสัมปรีครหะ และประภะอารยวาจา แนวคำสอนเป็นจิตนิยม

2. มหาวิทยาลัยทางพระพุทธศาสนา (พ.ศ. 1000-1700) ในช่วงนี้วัด ซึ่งเดิมเป็นศูนย์รวมของผู้ฝึกฝนอบรมตนเองอยู่แล้วได้พัฒนามาเป็นสถาบันทางการศึกษาโดยสืบทอดคุณลักษณะกลุ่มของสาวกของพระพุทธเจ้าที่ว่า “สังฆะ” คือ ชุมชนแห่งการเรียนรู้ราว พ.ศ. 900 วัด หลายวัดได้ร่วมกันดำเนินการทางการศึกษาจนกลายเป็นระบบมหาวิทยาลัยทางพระพุทธศาสนาขึ้นและขยายรูปแบบการให้การศึกษากว้างขวางขึ้น มหาวิทยาลัยที่มีชื่อเสียง ได้แก่ นาลันทา วัลภีโธธาน ตะปุระ วิกรมศิลา โสมปุระ มีการบริหารจัดการอย่างเป็นระบบมีผู้เข้าศึกษาหลายหมื่นคน มีหลักสูตรมีการวัดผลและประเมินผล (พระสุริโย รุ่งเรือง และ ธิติวุฒิ หนัณมี, 2561 : 101-115)

1.3 ยุคการศึกษาของคณะสงฆ์สมัยสุโขทัย

พ่อขุนรามคำแหงมหาราช ได้ทรงฟื้นฟูพระพุทธศาสนาขึ้นที่กรุงสุโขทัยได้ทรงอาราธนาพระเถระผู้เชี่ยวชาญและแตกฉานในพระไตรปิฎก ฝ่ายเถรวาทลัทธินิกายวชิราวุฒิสถาปัตติกที่กรุงสุโขทัยทรงส่งเสริมให้มีการศึกษาพระปริยัติธรรมอย่างกว้างขวางได้จัดให้มีการศึกษาเล่าเรียนพระปริยัติธรรมแก่พระสงฆ์ในพระราชวัง ในรัชสมัยพระมหาธรรมราชาลิไท พระองค์ได้ทรงศึกษาพระปริยัติธรรมจากผู้เชี่ยวชาญในพระไตรปิฎกหลายท่าน ทั้งที่เป็นบรรพชิตและฆราวาสจนแตกฉาน จนสามารถรจนาเตฎุมิกถาหรือที่เรียกกันว่าไตรภูมิพระร่วง ซึ่งมีชื่อเสียงตราบจนถึงทุกวันนี้

1.4 ยุคการศึกษาของคณะสงฆ์สมัยอยุธยา

พระมหากษัตริย์แห่งกรุงศรีอยุธยา ได้ทรงส่งเสริมการศึกษาพระปริยัติธรรมด้วยการยกย่องพระสงฆ์ที่ทรงความรู้ในพระไตรปิฎกให้มีสมณศักดิ์ ผู้ที่มีความรู้ภาษามคธดี เคยบวชเรียนมาแล้วก็โปรดเกล้าฯ ให้รับราชการในตำแหน่งราชบัณฑิต มีการบอกหนังสือพระในพระบรมมหาราชวัง ในสมัยอยุธยา อาณาจักรล้านนา ซึ่งอยู่ทางภาคเหนือของไทย มีเชียงใหม่ ลำพูน และลำปาง เป็นต้น ได้มีการส่งคายนาศาสนาพระไตรปิฎก ในสมัยพระเจ้าติโลกราช แห่งเมืองเชียงใหม่ เมื่อปี พ.ศ. 2020 ตรงกับรัชสมัยของสมเด็จพระบรมไตรโลกนาถแห่งกรุงศรีอยุธยา นับเป็นการส่งคายนาศาสนาครั้งแรกในประเทศไทย การศึกษาพระไตรปิฎกในยุคนี้เน้นว่าเฟื่องฟูมาก มีพระเถระหลายรูปของเชียงใหม่และลำพูน ได้รจนาคัมภีร์พระพุทธศาสนาหลายคัมภีร์ด้วยกัน เช่น พระสิริมังคลาจารย์ ได้รจนามังคลาทิปิ นิ พระญาณกิตติ ได้รจนายोजनाพระวินัย พระสูตร พระอภิธรรม และสัททวิเสส ได้จัดให้มีการสอบไล่พระปริยัติธรรมเป็นทางการ โดยใช้วิธีแปลพระไตรปิฎกด้วยปากเปล่า ผู้ที่สอบได้พระมหากษัตริย์ทรงยกย่องให้เป็นบาเรียนและให้มีสมณศักดิ์เป็นพระมหานาหน้าชื่อ บาเรียนดังกล่าวมีอยู่หลายชั้นด้วยกัน คือ บาเรียนตรี บาเรียนโท และบาเรียนเอก โดยผู้ที่แปลได้พระสูตรตามที่กำหนด เป็นบาเรียนตรี ผู้ที่แปลได้พระสูตรและพระวินัย เป็นบาเรียนโท ผู้ที่แปลได้ ทั้งพระสูตร พระวินัย และพระปรมัตถ์ เป็นบาเรียนเอก

วารสารวิชาการแสงอีสานปีที่ 21 ฉบับที่ 2 ประจำเดือน กรกฎาคม-ธันวาคม 2567

1.5 ยุคการศึกษาของคณะสงฆ์สมัยกรุงธนบุรี

หลังจากเสียกรุงศรีอยุธยา บ้านเมืองอยู่ในสภาพบ้านแตกสาแหรกขาด ผู้คนต่างหนีเอาตัวรอด เมื่อพระเจ้าตากสินมหาราช ได้รวบรวมกำลังกอบกู้เอกราชของชาติกลับคืนมาได้ จนเป็นปีกแผ่นแล้ว ในปีเดียวกันนั้นคือปี พ.ศ. 2310 ก็ได้ทรงมีพระราชดำริที่จะทำนุบำรุงพระพุทธศาสนาให้เจริญรุ่งเรืองเป็นปกติสุขเช่นที่เคยเป็นมาก่อน จึงได้โปรดเกล้าฯ ให้พระศรีสุริยปริชาให้สืบเสาะหาพระเถระผู้รู้สรรพธรรมให้มาประชุมกันที่วัดบางหัวใหญ่ (วัดระฆังโฆสิตาราม) พระเจ้าตากสินมหาราชได้ทรงตั้งพระอาจารย์ดี วัดประดู่กรุงเก่า ซึ่งเป็นผู้ที่มีความรู้สูงและมีอายุพรรษามากด้วยขึ้นเป็นพระสังฆราชและตั้งพระพระเถระอื่น ๆ ขึ้นเป็นพระราชาคณะฐานานุกรมน้อยใหญ่เหมือนครั้งกรุงศรีอยุธยาให้สถิตอยู่ในพระอารามต่าง ๆ ในกรุงธนบุรี ให้สั่งสอนคัมภีร์และวิปัสสนาธุระแก่ภิกษุสามเณรโดยทั่วไป

1.6 ยุคการศึกษาของคณะสงฆ์สมัยกรุงรัตนโกสินทร์

พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลก ได้ทรงทำนุบำรุงฟื้นฟูพระพุทธศาสนาในด้านต่าง ๆ จากสภาพที่บอบช้ำเสียหายจากภัยสงครามต่อจากพระเจ้าตากสินมหาราช พระองค์พร้อมด้วยสมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอกรมพระราชวัง บวรมหาสุรสิงหนาท พระอนุชาธิราช ได้ดำเนินการในเรื่องนี้อย่างจริงจัง แม้ว่าบ้านเมืองยังอยู่ในภาวะที่ต้องทำศึกสงครามขนาดใหญ่อยู่ตลอดเวลา พระองค์มีพระราชปณิธานอันแรงกล้าที่จะสร้างชาติไทยให้เป็นปีกแผ่นในทุกด้าน

1.7 ยุคการศึกษาแบบโรงเรียนพระปริยัติธรรม

พระปริยัติธรรม คือ การสังคายนาพระไตรปิฎกทรงเห็นว่าคัมภีร์พระไตรปิฎกที่สร้างไว้สมัยกรุงธนบุรี ยังมีความคลาดเคลื่อนอยู่มากจึงได้โปรดเกล้าฯ ให้มีการประชุมสงฆ์เพื่อชำระพระไตรปิฎกฉบับหลวงที่ทำไว้ให้ถูกต้อง โดยให้พระสงฆ์ 100 รูป มีสมเด็จพระสังฆราชสีเป็นประธานประชุมกันที่พระที่นั่งอมรินทราภิเษกมหาปราสาทในพระบรมมหาราชวังทำการสังคายนาพระไตรปิฎก โดยแบ่งงานกันทำดังนี้

- พระสงฆ์ผู้คัดถุระ 218 รูป กับราชบัณฑิต 32 คน จัดแบ่งออกเป็น 4 กอง
- กองที่ 1 สมเด็จพระสังฆราชสี วัดระฆังฯ เป็นแม่กองชำระพระสุตตันตปิฎก
- กองที่ 2 พระพนรัตน์ วัดพระศรีสรรเพชญ์ เป็นแม่กองชำระพระวินัยปิฎก
- กองที่ 3 พระพิมลธรรม วัดพระเชตุพนฯ เป็นแม่กองชำระพระสัททวิเสส
- กองที่ 4 พระพุมาดจารย์เป้า เป็นแม่กองชำระพระปรมาัตถปิฎก

การสังคายนาพระไตรปิฎกครั้งนี้นับเป็นครั้งที่สองของไทย ได้ทำการสังคายนาที่วัดมหาธาตุฯ เมื่อปี พ.ศ. 2331 การเรียนพระปริยัติธรรม คงดำเนินการเช่นเดียวกับสมัยกรุงศรีอยุธยาในสมัยพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกและพระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย คือ บอกหนังสือพระทั้งภิกษุและสามเณรในพระบรมมหาราชวัง ล่วงมาถึงรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว ได้โปรดเกล้าฯ ให้จ้างอาจารย์บอกพระปริยัติธรรมทุกพระอารามหลวงเพิ่มเติมจากในพระบรมมหาราชวังที่ทำอยู่เดิม

การศึกษาบาลีในครั้งนั้น เริ่มจากการอ่านเขียนอักขระขอม เมื่ออ่านออกแล้วจึงให้อ่านหนังสือพระมาลัยแล้วท่องสูตรมูลกัจจายน์ เรียนสนธิ เรียนนาม อาชยาตภิกตัก อุณณาการก จบแล้วขึ้นคัมภีร์เรียนอรรถ

วารสารวิชาการแสงอีสานปีที่ 21 ฉบับที่ 2 ประจำเดือน กรกฎาคม-ธันวาคม 2567

กลา ธิมมบทมังคลทีปนี สารัตถสังคหะ ปฐมสมันตปาสาทิกา วิสุทธิมคค์ฎีกาสารัตถทีปนี เมื่อเรียนจบคัมภีร์ดังกล่าวแล้วก็จะมีขีดความสามารถที่จะอ่านพระไตรปิฎกให้เข้าใจได้

ล่วงมาถึงปี พ.ศ. 2433 ในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ได้ตั้งมหาธาตุวิทยาลัย การบอกพระปริยัติธรรม จึงย้ายมาบอกที่มหาธาตุวิทยาลัย วัดมหาธาตุฯ การเรียนพระปริยัติธรรมแต่เดิมเรียนภาษามคธเป็นภาษามคธ วิธีการนี้ศึกษาได้จากการดูล้อโยชนา ซึ่งเป็นหนังสือบอก คำแปลจากภาษามคธเป็นภาษามคธ

การสอบความรู้ เพื่อที่จะเป็นเครื่องวัดว่ามีความรู้อ่านพระคัมภีร์พระไตรปิฎก แปลเป็นภาษาไทยได้ ถูกต้องตามศัพท์และไวยากรณ์หรือไม่ การสอบนี้เรียกกันว่าไล่หนังสือหรือแปลหนังสือหรือแปลพระปริยัติธรรม เดิมสามปีสอบครั้งหนึ่ง โดยมีสมเด็จพระสังฆราชเป็นอธิบดีในการสอบ การเข้าสอบอาจารย์จะเป็นผู้ส่งเข้าสอบ ต่อมาเรียกว่า สำนักเรียน เป็นผู้รับรองนักเรียนของตนในการส่งชื่อเข้าสอบ

ในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย ได้โปรดเกล้าฯ เปลี่ยนแปลงแก้ไขหลักสูตรการเรียน การสอบและการสอบใหม่ ตามคำถวายพระพรของสมเด็จพระสังฆราชมี โดยจัดชั้นบาเรียนเป็นประโยค กำหนดไว้ 9 ประโยค ดังนี้

ประโยค 1,2 และ 3 สอบคัมภีร์อรรถกถาธรรมบทในการสอบต้องสอบให้ได้ทั้งสามประโยคในครั้งเดียวกัน จึงจะได้เป็นบาเรียน 3 ประโยค จัดเป็นบาเรียนจัตวาหรือบาเรียนสามัญ

ประโยค 4 สอบคัมภีร์มังคลัตถทีปนี ชั้นต้น เดิมเป็นบาเรียนตรี ต่อมาถือเป็นบาเรียนโทชั้นต้น

ประโยค 5 สอบคัมภีร์มุตตกวินยวินิจฉัย ต่อมาเปลี่ยนเป็นสอบคัมภีร์สารัตถสังคหะ เป็นบาเรียนโท

ประโยค 6 สอบคัมภีร์มังคลัตถทีปนี ชั้นปลาย ยังคงเป็นบาเรียนโท

ประโยค 7 สอบคัมภีร์ปฐมสมันตปาสาทิกา อรรถกถาพระวินัย เป็นบาเรียนเอกสามัญ

ประโยค 8 สอบคัมภีร์วิสุทธิมรรค เป็นบาเรียนเอกมัชฌิมาหรือบาเรียนเอกมัธยม

ประโยค 9 สอบคัมภีร์สารัตถทีปนี ฎีกาพระวินัย ต่อมาเปลี่ยนเป็นสอบคัมภีร์อภิธัมมัตถกวิภาวินี ฎีกาพระอภิธัมมัตถสังคหะ เมื่อสอบได้บาเรียน 3 ประโยค พระมหากษัตริย์จึงทรงตั้งเป็น "มหา"

สถานที่สอบ แต่เดิมจะสอบที่วัด อันเป็นที่สถิตของสมเด็จพระสังฆราชในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัวได้โปรดเกล้าฯ ให้ประชุมสอบในพระบรมมหาราชวังเป็นบางครั้ง จนถึงรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว มีพระราชประสงค์จะทรงฟังการแปลพระไตรปิฎก จึงโปรดเกล้าฯ ให้ประชุมสอบในพระบรมมหาราชวังทุกครั้ง จนถึงรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว สมเด็จพระมหาสมณเจ้ากรมพระยาวชิรญาณวโรรส ทรงเปลี่ยนแปลงแก้ไขเป็นบาเรียนแบบมหามกุฏราชวิทยาลัยขึ้น มีการสอบบาลีไวยากรณ์และภาษาไทย ต่อมาในปี พ.ศ. 2444 ได้เลิกการสอบบาเรียนแบบมหามกุฏราชวิทยาลัย โปรดเกล้าฯ ให้พระเจ้าน้องยาเธอกรมหมื่นวชิรญาณวโรรส เป็นแม่กองกลาง สมเด็จพระพุทธโฆษาจารย์เป็นแม่กองเหนือ และสมเด็จพระวันรัตเป็นแม่กองใต้ ประชุมสอบ ณ วัดพระศรีรัตนศาสดาราม (แสงจันทร์งาม, 2556)

วารสารวิชาการแสงอีสานปีที่ 21 ฉบับที่ 2 ประจำเดือน กรกฎาคม-ธันวาคม 2567

การรับรองสถานะการศึกษาของพระสงฆ์ไทย

การศึกษาของพระสงฆ์ คือ การศึกษาหลักวิชาการทางพระพุทธศาสนาตามหลักสูตรที่คณะสงฆ์ โดยความเห็นชอบของมหาเถรสมาคมกำหนด แบ่งเป็น 3 แผนก คือ แผนกบาลี แผนกธรรม และแผนกสามัญญศึกษา โดยการศึกษาพระปริยัติธรรมแผนกบาลีและแผนกธรรม เป็นการศึกษาที่อยู่ในพระบรมราชูปถัมภ์ ถือเป็น การศึกษาดั้งเดิมของคณะสงฆ์ที่มีมาตั้งแต่โบราณกาลควบคู่กับการศึกษาของชาติไทย มีวัตถุประสงค์ของการจัดการศึกษาเพื่อให้พระสงฆ์สามเณรได้ศึกษาเรียนรู้หลักพระธรรมวินัยตามพระไตรปิฎก สำหรับเป็นข้อวัตรปฏิบัติตนและอบรมสั่งสอนให้พุทธศาสนิกชนทั่วไปได้รู้ตามและปฏิบัติตาม เป็นการจัดการศึกษาเพื่อสร้างศาสนทายาทสืบต่อพระพุทธศาสนา ส่วนการศึกษาพระปริยัติธรรมแผนกสามัญญศึกษา เป็นการจัดการศึกษาแผนกหนึ่งของคณะสงฆ์ที่ส่งเสริมสนับสนุนให้ผู้เรียนซึ่งเป็นพระสงฆ์สามเณรได้รับการศึกษาวิชาการทางพระพุทธศาสนาควบคู่ไปกับวิชาการสามัญ กล่าวคือ เป็นการจัดการศึกษาแบบบูรณาการระหว่างการศึกษาของคณะสงฆ์ (แผนกบาลีและแผนกธรรม) กับการศึกษาขั้นพื้นฐานของกระทรวงศึกษาธิการ เพื่อสร้างโอกาสให้กับเยาวชนที่ขาดโอกาสที่จะศึกษาในระบบปกติแล้วเข้ามาบวชในบวรพุทธศาสนาได้มีโอกาสศึกษาเอกเช่นกับเยาวชนไทยทั่วไป การศึกษาของพระสงฆ์เป็นการจัดการศึกษาที่มีความสำคัญอย่างยิ่งต่อความเจริญมั่นคงของพระพุทธศาสนา เนื่องจากเป็นการจัดการศึกษาเพื่อพัฒนาศาสนบุคคลให้เป็นศาสนทายาทที่มีคุณภาพ ซึ่งเมื่อพระพุทธศาสนามีความเจริญมั่นคงก็จะส่งผลโดยตรงต่อความเจริญมั่นคงของทั้งสถาบันชาติและพระมหากษัตริย์

นโยบายการจัดการศึกษาของพระสงฆ์ไทยเป็นลักษณะของกระบวนการศึกษาที่จัดให้แก่พระสงฆ์สามเณร โดยคณะกรรมการการศึกษาของคณะสงฆ์และสภามหาวิทยาลัยสงฆ์เป็นการศึกษาวิชาการพระพุทธศาสนา ได้แก่ การศึกษาพระปริยัติธรรมเป็นหลักโดยมีวัตถุประสงค์สำคัญ คือ เพื่อเป็นการป้องกันมิให้มีการเปลี่ยนแปลงพระธรรมวินัยให้ผิดไปจากภาษาบาลีในพระไตรปิฎก ซึ่งปัจจุบันประกอบไปด้วยหลักสูตรการศึกษา ดังนี้

1) หลักสูตรพระปริยัติธรรมแผนกบาลี มี 3 ระดับ ได้แก่ นักธรรมชั้นตรี โท เอก โดยเทียบวิทยฐานะนักธรรมชั้นตรีให้เท่ากับชั้นประถมศึกษาตอนต้น (ป. 4)

2) หลักสูตรพระปริยัติธรรมแผนกบาลี มี 8 ระดับ ได้แก่ ประโยคธรรม 1-2 และเปรียญธรรม 3-9 ซึ่งกระทรวงศึกษาธิการเทียบความรู้ให้ตามประกาศลงวันที่ 22 สิงหาคม 2526 ให้เปรียญธรรม 3 ประโยคเทียบเท่ามัธยมศึกษาตอนต้น และเปรียญธรรม 5 ประโยคเทียบเท่ามัธยมศึกษาตอนปลาย ส่วนเปรียญธรรม 9 ประโยค มีวิทยฐานะเทียบเท่าปริญญาตรี ตามมาตรา 4(1) แห่งพระราชบัญญัติกำหนดวิทยฐานะผู้สำเร็จวิชาการพระพุทธศาสนา (ฉบับที่ 1) พุทธศักราช 2527

3) หลักสูตรปริญญาตรีในมหาวิทยาลัย ได้แก่ พุทธศาสตรบัณฑิตของมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัยและศาสนศาสตรบัณฑิตของมหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย ซึ่งกำหนดให้นักศึกษาทุกคณะต้องศึกษาวิชาแกนพระพุทธศาสนาจำนวน 50 หน่วยกิต ประกอบด้วย วิชาภาษาบาลี พระไตรปิฎก พระวินัยปิฎก พระสุตตันตปิฎก พระอภิธรรมปิฎก ธรรมประยุกต์ ธรรมปฏิบัติ และหลักปฏิบัติทางพระพุทธศาสนา

วารสารวิชาการแสงอีสานปีที่ 21 ฉบับที่ 2 ประจำเดือน กรกฎาคม-ธันวาคม 2567

4) หลักสูตรพระปริยัติธรรมแผนกสามัญศึกษาเป็นการจัดการเรียนการสอนตามหลักสูตรมัธยมศึกษาตอนต้นและตอนปลายของกระทรวงศึกษาธิการโดยมีวิชาการพระพุทธศาสนา ได้แก่ ศาสนปฏิบัติ ภาษาบาลี และธรรมวินัย เป็นวิชาบังคับแกน 36 หน่วยกิต ในมัธยมศึกษาตอนต้น 21 หน่วยกิต ในมัธยมศึกษาตอนปลาย

หลักสูตรทั้ง 4 ประเภท ดังกล่าวสามารถจำแนกออกเป็นกลุ่มใหญ่ ๆ ได้ 2 กลุ่ม คือ 1.กลุ่มหลักสูตรที่ศึกษาเฉพาะวิชาพระพุทธศาสนาอย่างเดียวจัดเป็นหลักสูตรพระปริยัติธรรม 2.หลักสูตรที่ศึกษาร่วมกับหลักสูตรวิชาสามัญอื่น ๆ ของกระทรวงศึกษาธิการ ได้แก่ หลักสูตรมหาวิทยาลัยและหลักสูตรพระปริยัติธรรมแผนกสามัญ จัดเป็นการศึกษาพระปริยัติธรรมประยุกต์ (สุภาพร มากแจ้ง และ สมปอง มากแจ้ง, 2542 : 196)

การจัดการศึกษาของมหาวิทยาลัยสงฆ์ในสมัยรัชกาลที่ 5 ทรงเห็นว่าการศึกษาเป็นสิ่งสำคัญจึงได้ปฏิรูปการศึกษาจัดการเรียนการสอนให้เป็นระบบเหมือนนานาอารยประเทศ ให้ราษฎรทุกคนได้ศึกษาอย่างมีระบบและสำหรับพระสงฆ์ พระองค์ก็ทรงสนับสนุนให้คณะสงฆ์ได้ศึกษาเล่าเรียนทั้งด้านพระปริยัติธรรมและวิชาการชั้นสูงสมัยใหม่ควบคู่กันไป ได้ทรงสถาปนามหาธาตุวิทยาลัยขึ้นเมื่อ พ.ศ. 2432 ต่อมาเมื่อ พ.ศ. 2439 ได้พระราชทานนามใหม่ว่า “มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย” และในปี พ.ศ. 2436 ก็โปรดให้เปิดขึ้นที่วัดบวรนิเวศวิหารและได้ทรงพระราชทานนามว่า “มหามกุฏราชวิทยาลัย” อย่างไรก็ตามมหาวิทยาลัยสงฆ์ทั้ง 2 แห่งนี้ได้ดำเนินการมาโดยลำดับแต่ก็ยังไม่ก้าวหน้าถึงขั้นเป็นมหาวิทยาลัยเพ็งจะมายกระดับการศึกษาขึ้นเป็นมหาวิทยาลัยในรัชกาลที่ 9 นี้เอง โดยเฉพาะเมื่อ พ.ศ. 2512 มหาเถรสมาคมได้ออกคำสั่งมหาเถรสมาคมเรื่องการศึกษาของมหาวิทยาลัยสงฆ์อันเป็นการรับรองว่าการศึกษาของมหาวิทยาลัยสงฆ์ทั้ง 2 แห่งนั้นเป็นการศึกษาของสงฆ์อย่างเป็นทางการ

ต่อมารัฐบาลโดยการยินยอมของรัฐสภาก็ได้ตราพระราชบัญญัติกำหนดวิถยฐานะผู้สำเร็จวิชาการพระพุทธศาสนา พ.ศ. 2527 ลงวันที่ 8 ตุลาคม 2527 และได้ตราพระราชบัญญัติมหาวิทยาลัยมหจุฬาลงกรณราชวิทยาลัยและมหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย เมื่อ พ.ศ. 2540 ลงวันที่ 21 กันยายน 2540 โดยให้มีสถานะเป็นมหาวิทยาลัยในกำกับของรัฐและเป็นมหาวิทยาลัยของรัฐที่ได้รับงบประมาณสนับสนุนจากรัฐบาลไทยจัดการเรียนการสอนตั้งแต่ระดับปริญญาตรีถึงปริญญาเอก เปิดสอนทั้งบรรพชิตและคฤหัสถ์และจัดหลักสูตรทั้งภาคภาษาไทยและภาคภาษาอังกฤษ เพื่อผลิตบัณฑิตเป็นสะพานเชื่อมเครือข่ายทั่วโลก แนวโน้มการพัฒนาการศึกษาของคณะสงฆ์ในอนาคต

ปัจจุบันนี้การศึกษาของคณะสงฆ์ได้พลิกโฉมหน้าไปอย่างมาก โดยได้มีการจัดการศึกษาสมัยใหม่เพิ่มขึ้นอีกไม่เหมือนสมัยดั้งเดิมที่เน้นอยู่เฉพาะการศึกษาแผนกนักธรรมและภาษาบาลีเท่านั้น แต่ได้เปลี่ยนมาเป็นระบบการศึกษาในรูปแบบของการศึกษาปริยัติธรรมสายสามัญและมหาวิทยาลัยระดับอุดมศึกษาขึ้นไป เพื่อเน้นให้พระสงฆ์มีความสมบูรณ์ทางความรู้ในหลาย ๆ ด้าน โดยเน้นในการเผยแผ่พระพุทธศาสนาแก่ชาวต่างประเทศด้วย ยิ่งขณะนี้พระสังฆาธิการระดับต่าง ๆ ได้ตื่นตัวในการศึกษาเพื่อให้ความรู้ด้านต่าง ๆ ให้ทันกับเหตุการณ์ มหาวิทยาลัยมหจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย จึงได้เปิดหลักสูตรประกาศนียบัตรการบริหารกิจการคณะสงฆ์ (ปบ.ส.) ตั้งแต่ปี พ.ศ. 2547 เป็นต้นมา พระสังฆาธิการทั่วประเทศได้ศึกษาหลักสูตรประกาศนียบัตรการบริหารกิจการคณะสงฆ์ 1 ปี และสามารถเข้าเรียนต่อระดับปริญญาตรีและขณะนี้พระสังฆาธิการได้เรียน

วารสารวิชาการแสงอีสานปีที่ 21 ฉบับที่ 2 ประจำเดือน กรกฎาคม-ธันวาคม 2567

จบปริญญาตรีและกำลังศึกษาต่อระดับปริญญาโท นับว่าเป็นหลักสูตรที่พระสังฆาธิการสนใจและศึกษาเป็นจำนวนมาก (สมศักดิ์ บุญปู, 2545)

การศึกษาของพระสงฆ์สมัยใหม่

สังคมไทยกำลังสนใจเรื่องโครงสร้างการบริหารองค์กรต่าง ๆ และสังคมการศึกษาที่มีการเปลี่ยนแปลงมาใช้เทคโนโลยีมากขึ้น กำหนดให้ครูอาจารย์เป็นผู้บริหารมืออาชีพในการกำหนดวิธีการและเครื่องมือในการวัดจริยธรรมคุณธรรม และวัดคุณภาพทั้งภายในและภายนอก ในการประกันคุณภาพทางการศึกษา ส่วนในการปฏิรูปกระบวนการเรียนรู้ให้ยึดผู้เรียนเป็นสำคัญ จัดตั้งศูนย์การเรียนรู้ต่าง ๆ ให้เป็นศูนย์การเรียนรู้ของชุมชน เมื่อการศึกษาทางโลกมีการเปลี่ยนแปลงอยู่เสมอ และมีความตระหนักที่จะนำศีลธรรมเข้าไปแก้ปัญหาของสังคม เช่น รัฐบาลได้สนับสนุนให้พระเป็นครูสอนศีลธรรมในโรงเรียนทั่วประเทศ เป็นต้น ดังนั้น กระบวนการจัดการศึกษาของคณะสงฆ์โดยเฉพาะพระปริยัติธรรมทั้งแผนกบาลีและแผนกธรรม จึงควรที่จะมีการเปลี่ยนแปลงปรับปรุงให้เข้าเป็นระบบ เพื่อจะได้รองรับเด็กที่จบชั้นประถมศึกษาปีที่ 6 สามารถเข้ามาศึกษาในคณะสงฆ์และสามารถเทียบโอนกันได้ก็จะทำให้เด็กที่มีศรัทธาในพระพุทธศาสนาอยู่แล้ว ได้ศึกษาทั้งฝ่ายธรรมและฝ่ายโลกควบคู่กันไป และเป็นการสร้างศาสนทายาทและเปิดโอกาสให้เป็นทางเลือกใหม่ในการศึกษาของชาติ เพราะเหตุว่าการเรียนในโรงเรียนทั่วไปนั้นจะมีปัญหาเรื่องยาเสพติดเรื่องคุณธรรมจริยธรรม ถ้าเข้ามาบวชเรียนในวัด พระอาจารย์ก็จะจัดการดูแลให้ คือ จัดศาสนศึกษาซึ่งเป็นการจัดการศึกษาสำหรับพระภิกษุสามเณรที่เข้ามาบวชเรียนเพื่อเป็นทางเลือกหนึ่งของผู้ต้องการให้ลูกของตนเองมีคุณธรรมและจริยธรรม เข้ามาบวชเรียนเพื่อที่จะเป็นพลเมืองดีของชาติ และรัฐจะต้องให้การสนับสนุนด้านงบประมาณเหมือนโรงเรียนทั่วไป สิ่งสำคัญ ผู้บริหารคณะสงฆ์จะต้องเร่งพัฒนาหลักสูตรการศึกษาของคณะสงฆ์โดยเฉพาะหลักสูตรพระปริยัติธรรมแผนกธรรมและบาลีให้มีคุณภาพมากยิ่งขึ้น ที่สามารถรักษาสาระหลักสูตรเดิมไว้และสามารถเทียบโอนผลการเรียนกับการจัดการศึกษาสามัญทั่วไปของรัฐ มิฉะนั้นในทศวรรษหน้าคณะสงฆ์จะเกิดวิกฤติขาดแคลนผู้เข้ามาบวชเรียนและสืบต่อพระพุทธศาสนาอย่างรุนแรง (สมศักดิ์ บุญปู, 2558)

ดังนั้น การศึกษาในวงการคณะสงฆ์ได้พลิกโฉมหน้าไปอย่างมาก โดยได้มีการจัดการศึกษาศาสนศึกษาสมัยใหม่เพิ่มขึ้นอีก ไม่เหมือนสมัยดั้งเดิมที่เน้นอยู่เฉพาะการศึกษาแผนกนักธรรมและภาษาบาลีเท่านั้น แต่ได้เปลี่ยนมาเป็นระบบการศึกษาในรูปแบบของการศึกษาปริยัติธรรมสายสามัญและมหาวิทยาลัยระดับอุดมศึกษาขึ้นไป เพื่อเน้นให้พระสงฆ์มีความสมบูรณ์ทางความรู้ในหลาย ๆ ด้าน โดยเน้นในการเผยแผ่พระพุทธศาสนาแก่ชาวต่างประเทศด้วย ยิ่งขณะนี้พระสังฆาธิการระดับต่าง ๆ ได้ตื่นตัวในการศึกษาเพื่อให้ความรู้ด้านต่าง ๆ ให้ทันกับเหตุการณ์อีกด้วย

การศึกษาของพระสงฆ์ในรัฐธรรมนูญไทย 2560

รัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พุทธศักราช 2560 ไม่ได้กล่าวถึงสิทธิและเสรีภาพในด้านการศึกษาของพระสงฆ์ไว้เป็นการเฉพาะ แต่ได้กล่าวไว้โดยรวมว่า “มาตรา 27 บุคคลย่อมเสมอกันในกฎหมาย มีสิทธิและเสรีภาพและได้รับความคุ้มครองตามกฎหมายเท่าเทียมกัน และมาตรา 27 วรรคสอง การเลือกปฏิบัติโดยไม่เป็นธรรมต่อบุคคล ไม่ว่าด้วยเหตุความแตกต่างในเรื่องถิ่นกำเนิด เชื้อชาติ ภาษา เพศ อายุ ความพิการ

วารสารวิชาการแสงอีสานปีที่ 21 ฉบับที่ 2 ประจำเดือน กรกฎาคม-ธันวาคม 2567

สภาพทางกายหรือสุขภาพ สถานะของบุคคล ฐานะทางเศรษฐกิจหรือสังคม ความเชื่อทางศาสนา การศึกษาอบรม หรือความคิดเห็นทางการเมืองอันไม่ขัดต่อบทบัญญัติแห่งรัฐธรรมนูญหรือเหตุอื่นใด จะกระทำได้ดังนั้น เมื่อรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พุทธศักราช 2560 บัญญัติให้พระสงฆ์มีสภาพเป็นบุคคล จึงหมายความว่า “พระสงฆ์ย่อมมีสิทธิเสมอกันในการรับการศึกษาและพระสงฆ์ย่อมมีเสรีภาพในทางวิชาการ การศึกษาอบรม การเรียนการสอน ทั้งนี้เท่าที่ไม่ขัดต่อหน้าที่ของพลเมืองหรือศีลธรรมอันดีของประชาชน เพื่อเป็นการสนับสนุนความเห็นในการวิเคราะห์ว่า พระสงฆ์ย่อมมีสิทธิเสมอกันในการรับการศึกษาและพระสงฆ์ย่อมมีเสรีภาพในทางวิชาการ การศึกษาอบรม การเรียนการสอน ทั้งนี้เท่าที่ไม่ขัดต่อหน้าที่ของพลเมืองหรือศีลธรรมอันดีของประชาชน จึงจะกล่าวถึงบทบัญญัติมาตราอื่นของรัฐธรรมนูญมาวิเคราะห์ร่วมเพื่อสนับสนุนความเห็นในการวิเคราะห์ว่าพระสงฆ์มีสิทธิและเสรีภาพในด้านการศึกษาให้มีความชัดเจนยิ่งขึ้น

มาตรา 4 “ศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์ สิทธิ เสรีภาพ และความเสมอภาคของบุคคลย่อมได้รับความคุ้มครอง”

มาตรา 25 “สิทธิและเสรีภาพของปวงชนชาวไทย นอกจากที่บัญญัติคุ้มครองไว้เป็นการเฉพาะในรัฐธรรมนูญแล้ว การใดที่มีได้ห้ามหรือจำกัดไว้ในรัฐธรรมนูญหรือในกฎหมายอื่น บุคคลย่อมมีสิทธิและเสรีภาพที่จะทำการนั้นได้และได้รับความคุ้มครองตามรัฐธรรมนูญ ตราบเท่าที่การใช้สิทธิหรือเสรีภาพเช่นว่านั้นไม่กระทบกระเทือนหรือเป็นอันตรายต่อความมั่นคงของรัฐ ความสงบเรียบร้อยหรือศีลธรรมอันดีของประชาชน และไม่ละเมิดสิทธิหรือเสรีภาพของบุคคลอื่น”

มาตรา 26 “การตรากฎหมายที่มีผลเป็นการจำกัดสิทธิหรือเสรีภาพของบุคคลต้องเป็นไปตามเงื่อนไขที่บัญญัติไว้ในรัฐธรรมนูญ ในกรณีที่รัฐธรรมนูญมิได้บัญญัติเงื่อนไขไว้ กฎหมายดังกล่าวต้องไม่ขัดต่อหลักนิติธรรม ไม่เพิ่มภาระหรือจำกัดสิทธิหรือเสรีภาพของบุคคลเกินสมควรแก่เหตุและจะกระทบต่อศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์ของบุคคลมิได้ รวมทั้งต้องระบุเหตุผลความจำเป็นในการจำกัดสิทธิและเสรีภาพไว้ด้วย”

มาตรา 27 “บุคคลย่อมเสมอกันในกฎหมาย มีสิทธิและเสรีภาพและได้รับความคุ้มครองตามกฎหมายเท่าเทียมกัน”

มาตรา 27 วรรคแรก “ชายและหญิงมีสิทธิเท่าเทียมกัน”

มาตรา 27 วรรคสอง “การเลือกปฏิบัติโดยไม่เป็นธรรมต่อบุคคล ไม่ว่าด้วยเหตุความแตกต่างในเรื่องถิ่นกำเนิด เชื้อชาติ ภาษา เพศ อายุ ความพิการ สภาพทางกายหรือสุขภาพ สถานะของบุคคล ฐานะทางเศรษฐกิจหรือสังคม ความเชื่อทางศาสนา การศึกษาอบรม หรือความคิดเห็นทางการเมืองอันไม่ขัดต่อบทบัญญัติแห่งรัฐธรรมนูญหรือเหตุอื่นใด จะกระทำได้”

จากบทบัญญัติของรัฐธรรมนูญข้างต้นที่มุ่งเน้นในเรื่องความเสมอภาคของประชาชนต้องได้รับความคุ้มครองโดยไม่มีแบ่งแยกนี้สามารถที่จะกล่าวอ้างอิงเพื่อยืนยันว่าพระสงฆ์มีสิทธิและเสรีภาพในด้านการศึกษา ถึงแม้จะไม่ได้บัญญัติรับรองสถานภาพของพระสงฆ์ไว้ชัดเจนก็ตามพระสงฆ์ก็ย่อมมีสิทธิได้รับการคุ้มครอง เพราะพระสงฆ์เป็นประชาชนชาวไทยได้รับการยอมรับโดยในประเทศไทยว่าเป็น “บุคคลในทางกฎหมาย” ด้วยการที่ประเทศไทยซึ่งเป็นเจ้าของดินแดนที่พระสงฆ์ถือกำเนิดขึ้นหรืออาศัยอยู่รับรองการเกิด การมีตัวตนในประเทศไทย ได้ออกเอกสารแสดงการเป็นบุคคลให้แก่พระสงฆ์ตามพระราชบัญญัติการทะเบียน

วารสารวิชาการแสงอีสานปีที่ 21 ฉบับที่ 2 ประจำเดือน กรกฎาคม-ธันวาคม 2567

ราชฎร พุทธศักราช 2534 และหนังสือของกรมการปกครองที่ มท 0309.2ว/7552 ลงวันที่ 26 มิถุนายน พุทธศักราช 2550 เรื่องแนวทางปฏิบัติกรณีพระสงฆ์ขอมีบัตรประจำตัวประชาชน และเมื่อพระสงฆ์เป็น ประชาชนชาวไทยย่อมมีสิทธิได้รับการคุ้มครองสิทธิและเสรีภาพตามที่รัฐธรรมนูญนี้รับรองไว้ ได้แก่ สิทธิความ เสมอภาค สิทธิเสรีภาพในชีวิตและร่างกาย เสรีภาพในเคหสถาน เสรีภาพในการเดินทางและมีเสรีภาพในการ เลือกถิ่นที่อยู่ภายในราชอาณาจักร สิทธิของบุคคลในครอบครัว เกียรติยศ ชื่อเสียง เสรีภาพในการสื่อสาร เสรีภาพบริบูรณ์ในการถือศาสนา สิทธิในกระบวนการยุติธรรม สิทธิในทรัพย์สิน สิทธิและเสรีภาพในการ ประกอบอาชีพ เสรีภาพในการแสดงความคิดเห็นของบุคคลและสื่อมวลชน สิทธิในการได้รับการสาธารณสุข และสวัสดิการจากรัฐ สิทธิในข้อมูลข่าวสารและการร้องเรียน เสรีภาพในการชุมนุมและการสมาคม สิทธิชุมชน สิทธิพิทักษ์รัฐธรรมนูญ และโดยเฉพาะสิทธิและเสรีภาพในการศึกษาที่รัฐธรรมนูญบัญญัติให้เป็นสิทธิและ เสรีภาพของบุคคล นอกจากนี้มาตรา 27 ยังบัญญัติรับรองไว้อีกว่า “บุคคลย่อมเสมอกันในกฎหมาย มีสิทธิและ เสรีภาพและได้รับความคุ้มครองตามกฎหมายเท่าเทียมกัน” ดังนั้น สิทธิและเสรีภาพในด้านการศึกษาของ พระสงฆ์จึงอยู่ในข่ายแห่งการได้รับความคุ้มครองตามรัฐธรรมนูญ และจะถูกจำกัดสิทธิและเสรีภาพไม่ได้ เพราะสิทธิและเสรีภาพในด้านการศึกษาเป็นสิทธิขั้นพื้นฐานที่มีความสำคัญต่อการดำรงชีวิตในสังคมที่ รัฐธรรมนูญมีเจอนใจของการจำกัดสิทธิและเสรีภาพของบุคคลไว้ 5 ประการ ได้แก่

- 1) ต้องอาศัยอำนาจตามบทบัญญัติของกฎหมายและระบอบบทบัญญัติกฎหมายที่ให้อำนาจ
- 2) จำกัดสิทธิและเสรีภาพได้เฉพาะเพื่อการที่กำหนดไว้ในรัฐธรรมนูญ
- 3) จำกัดสิทธิและเสรีภาพได้เท่าที่จำเป็น
- 4) จะกระทบสาระสำคัญแห่งสิทธิและเสรีภาพไม่ได้
- 5) มีผลใช้บังคับเป็นการทั่วไป

ซึ่งสิทธิและเสรีภาพในด้านการศึกษาของพระสงฆ์ไม่ถูกจำกัดโดยกฎหมายและไม่อยู่ในข่ายแห่ง เจอนใจแห่งการจำกัดสิทธิและเสรีภาพได้ จึงเป็นสิทธิอันชอบธรรมที่พระสงฆ์จะมีสิทธิและเสรีภาพใน ด้าน การศึกษาและในมาตรา 27 วรรคสอง ยังได้บัญญัติว่า “การเลือกปฏิบัติโดยไม่เป็นธรรมต่อบุคคล ไม่ว่าจะด้วย เหตุความแตกต่างในเรื่องถิ่นกำเนิด เชื้อชาติ ภาษา เพศ อายุ ความพิการ สภาพทางกายหรือสุขภาพ สถานะ ของบุคคล ฐานะทางเศรษฐกิจหรือสังคม ความเชื่อทางศาสนา การศึกษาอบรม หรือความคิดเห็นทางการเมือง อันไม่ขัดต่อบทบัญญัติแห่งรัฐธรรมนูญหรือเหตุอื่นใด จะกระทำมิได้” บทบัญญัติแห่งรัฐธรรมนูญ ซึ่งหลักการนี้ ได้รับการยอมรับและบัญญัติไว้ในรัฐธรรมนูญของนานาอารยประเทศประชาธิปไตยที่ถือเป็นหลักพื้นฐาน ประการหนึ่งในการรับรองสิทธิเสรีภาพของประชาชนอย่างเสมอภาคเท่าเทียมกันในฐานะที่เป็นมนุษย์ โดยมี ต้องคำนึงถึงคุณสมบัติอื่น เช่น เชื้อชาติ ศาสนา ฐานะ ถิ่นกำเนิด เป็นต้น เพื่อเป็นการหลีกเลี่ยงการแบ่งแยก อย่างไม่เป็นธรรม และในการนี้พระสงฆ์ก็เป็นบุคคลกลุ่มหนึ่งที่มีความแตกต่างจากบุคคลกลุ่มอื่นทางกายภาพ มีสถานภาพการเกิดตามพระธรรมวินัยประกอบกับต้องเป็นไปตามกฎหมาย มีการแต่งกายที่เป็นเอกลักษณ์ เฉพาะและไม่สามารถเปลี่ยนแปลงได้ มีความเชื่อทางศาสนาที่มีหลักปฏิบัติเป็นการเฉพาะ เป็นต้น แต่ความ แตกต่างนั้นก็ไม่ขัดต่อบทบัญญัติแห่งรัฐธรรมนูญ จึงไม่ควรถูกแบ่งแยกออกจากสังคมมนุษย์และควรได้รับการ คุ้มครองสิทธิและเสรีภาพในด้านการศึกษาเหมือนกับในต่างประเทศ ดังคำปรารภของรัฐธรรมนูญสาธารณรัฐ

วารสารวิชาการแสงอีสานปีที่ 21 ฉบับที่ 2 ประจำเดือน กรกฎาคม-ธันวาคม 2567
ฝรั่งเศสที่กำหนดไว้ว่า ข้อ 13 “ประเทศชาติยอมให้หลักประกันแก่เด็กและผู้ใหญ่ที่จะได้รับโอกาสในการศึกษา
อบรม การฝึกอาชีพ และวัฒนธรรม การจัดให้การศึกษาเป็นบริการสาธารณะที่จัดให้โดยไม่คิดค่าใช้จ่ายและ
ปราศจากเรื่องทางศาสนาในทุกระดับการศึกษาเป็นหน้าที่ของรัฐ” (สำนักงานเลขาธิการวุฒิสภา, 2560)

บทสรุป

สิทธิทางการศึกษาของพระสงฆ์ไทยภายใต้รัฐธรรมนูญ พุทธศักราช 2560 ซึ่งไม่ได้ระบุโดยตรง
เกี่ยวกับสิทธิและเสรีภาพในด้านการศึกษาของพระสงฆ์ แต่กล่าวโดยรวมว่า บุคคลทุกคนมีสิทธิและเสรีภาพใน
การศึกษาเท่าเทียมกันตามมาตรา 27 ของรัฐธรรมนูญ นอกจากนี้ยังระบุว่าการเลือกปฏิบัติโดยไม่เป็นธรรมต่อ
บุคคลด้วยเหตุความแตกต่างใด ๆ นั้นจะกระทำมิได้ ฉะนั้น พระสงฆ์จึงมีสิทธิเสมอกันในการรับการศึกษาและ
มีเสรีภาพในด้านวิชาการเช่นเดียวกับบุคคลทั่วไป ทั้งนี้ พระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติ พุทธศักราช 2542
และกฎกระทรวงว่าด้วยสิทธิในการจัดการศึกษาขั้นพื้นฐาน โดยสถาบันพระพุทธศาสนา พุทธศักราช 2548
ยังให้สิทธิและเสรีภาพแก่พระสงฆ์ในการจัดการศึกษาเอง โดยมีมหาเถรสมาคมและสำนักงานพระพุทธศาสนา
แห่งชาติเป็นผู้ดำเนินการและกำกับดูแล แม้ว่ารัฐธรรมนูญและกฎหมายจะให้สิทธิและเสรีภาพในด้
การศึกษาแก่พระสงฆ์ แต่ก็มีกรแยกการศึกษาของพระสงฆ์ออกจากการศึกษาของรัฐที่จัดเพื่อบุคคลทั่วไป
อย่างไรก็ตาม วัตถุประสงค์ก็เพื่อความเจริญรุ่งเรืองของพระพุทศาสนาและเพื่อความมั่นคงของ
พระพุทศาสนาในส่วนของคณะสงฆ์เพื่อความมั่นคงของพระพุทศาสนาสืบไป

ข้อค้นพบจากการศึกษา

ภาพที่ 1 สิทธิทางการศึกษาของพระสงฆ์ไทยภายใต้รัฐธรรมนูญ พุทธศักราช 2560

โมเดล : พระณัฐวุฒิ อภิปุณฺโญ (พันทะลี)

วารสารวิชาการแสงอีสานปีที่ 21 ฉบับที่ 2 ประจำเดือน กรกฎาคม-ธันวาคม 2567

บรรณานุกรม

- กีรวุฒิ กิตติชาติชัย. (2556). **สิทธิเสรีภาพของพระภิกษุสงฆ์หลักสูตรหลักนิตินิธรรมเพื่อประชาธิปไตย รุ่นที่ 1 วิทยาลัยรัฐธรรมนุญ**. สำนักงานศาลรัฐธรรมนูญ, หน้า 4.
- บุญศรี มีวงศ์อุโฆษ. (2553). **กฎหมายรัฐธรรมนูญ**. (พิมพ์ครั้งที่ 4). กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, หน้า 509.
- พระสุริโย รุ่งเรือง และ ธิติวุฒิ หมั่นมี. (2561). **บริหารจัดการคณะสงฆ์ไทยอย่างไรให้มีประสิทธิภาพ**. วารสารสมาคมศิษย์เก่า มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ปีที่ 7 ฉบับที่ 2 ประจำเดือน กรกฎาคม – ธันวาคม, 2561 หน้า 101-115.
- ระพีพรรณ ฉลองสุข. (2556). **สิทธิในสุขภาพ**. วารสารไทยโภชนาการ, ปีที่ 8 ฉบับที่ 1 ประจำเดือน มกราคม – เมษายน, 2556 หน้า 28-40.
- สมศักดิ์ บุญปู. (2545). **พระสงฆ์กับการศึกษาไทย**. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.
- สมศักดิ์ บุญปู. (2558). **การพัฒนาการศึกษาคณะสงฆ์ไทย**. สืบค้นจาก https://www.mcu.ac.th/article/sankha/prasong_education.php, สืบค้นเมื่อ 2 กุมภาพันธ์ 2567.
- สำนักงานเลขาธิการวุฒิสภา. (2560). **รัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พุทธศักราช 2560**. สืบค้นจาก <https://www.senate.go.th/assets/portals/13/files/>, สืบค้นเมื่อ 2 กุมภาพันธ์ 2567.
- สุภาพร มากแจ้ง และ สมปอง มากแจ้ง. (2542). **การศึกษาสภาพการจัดการคณะสงฆ์**. รายงานการวิจัย. กรมการศาสนา. กระทรวงศึกษาธิการ, หน้า 196.
- แสง จันทร์งาม. (2556). **พระพุทธรูปจากพระโอษฐ์**. สืบค้นจาก <https://www.thammapedia.com/detail/14295>, สืบค้นเมื่อ 2 กุมภาพันธ์ 2567.